

TIFLOPEDAGOGIKANING O'RNI VA AHAMIYATI

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Special pedagogy fakulteti talabasi

Maxmudjonova Orasta Adxam qizi

Orastamaxmudjonova@gmail.com

+998885427767

Annotatsiya:

Ushbu maqolada Tiflopedagog o'zi kim? Tiflopedagogika nimani o'rganadi? Tiflopedagogikada foydalanilgan ilmiy tadqiqod va matodlari, Tiflopedagogikaning rivojlanish tarixi, Ko'r va zaif ko'ruvchi bolalarni o'rganish o'qitish va tarbiyalash, Tiflopedagogikani subekti va obekti haqida fikrlar boradi.

Kalit so'zlar: maqsad, vazifa, metodlar, muhit, pedagogik tavsif.

Аннотация:

В статье рассматриваются вопросы, связанные с тифлопедагогикой: кто такой тифлопедагог, что изучает тифлопедагогика, научные исследования и методы, используемые в тифлопедагогике, история развития тифлопедагогики, изучение, обучение и воспитание слепых и слабовидящих детей, предмет и объект тифлопедагогики.

Ключевые слова: цель, задача, методы, среда, педагогическое описание.

Annotation:

The article considers issues related to typhlopedagogy: who is a typhlopedagogy, what does typhlopedagogy study, scientific research and methods used in typhlopedagogy, the history of the development of typhlopedagogy, the study,

education and upbringing of blind and visually impaired children, the subject and object of typhlopedagogy.

Key words: goal, task, methods, environment, pedagogical description.

«Sog'liq va rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun munosib muhit yaratiladi» deyiladi, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da. Nogironlikni oldini olish maqsadlarining ijobiy hal qilinishi nogironlarning ijtimoiy tiklash bo'yicha Davlat dasturini ishlab chiqish va hayotga tatbiq qilish bilan chambarchas bog'liqdir. Bu muammoni defektologiya fanining tarixi bo'lmish tiflopedagogika yoritib beradi.

Tiflopedagogika (grekcha *typos* so'zidan olingan bo'lib, ko'r va pedagogika ma'nolarini anglatadi) ko'rish jarayoni chuqur buzilgan shaxslarni tarbiyalash va o'qitish muammolarini ishlab chiqaruvchi defektologiya bo'limi hisoblanadi. U umumiy pedagogikaning qismi va defektologiya bo'limlaridan biri hisoblanadi. Umumiy pedagogikaning bo'limi sifatida dialektik falsafa, insonparvar va tamoyillari asosida ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar va kattalar rivojlanishining o'ziga xosligini hisobga olgan holda rivojlanadi. Tiflopedagogikaning tabiiy ilmiy asosi I.M. Sechenov I.P. Pavlovlarning oliy nerv faoliyati to'g'risidagi ta'limoti sanaladi va zamonaviy tiflopedagogika rivojlanish nuqsonlari anomaliyalarini tugatish va oldini olish yo'llarini buzilgan funksiyalarni kompensatsiyalash mexanizmlari va shartlari turli yoshdagi ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarni o'rganish, ularni o'qitishni nisbatan yuqori pog'onaga ko'tarish, ushbu toifa shaxslarni kelgusi hayotda o'z o'rinlarini topishlariga muvofiq bo'lishlari muhim.

Tiflopedagogika fanining asosiy vazifalari, demak, quyidagilarni tashkil etadi, ko'rishda jiddiy nuqsoni bo'lgan shaxslarni psixologik-pedagogik va klinik jihatdan o'rganish; bu kabi nuqsonlar mavjud bo'lganda ruhiy va jismoniy rivojlanish anomaliyalari va ko'rish funksiyasi buzilishlarini aniqlash; shaxsning ko'rish

funksiyalari turli buzilishlari mavjud bo'lgan holda ularni har tomonlama shakllanishi va rivojlanish xususiyatlarini o'rganish; fan asoslariga o'rganish hamda mehnat va kasb tayyorgarligi masalalarini hal etish; zaif ko'ruvchi va ko'zi ojizlarni o'qitish va tarbiyalash uchun maxsus muassasalari tiplari va strukturasini belgilash; o'quv rejalari, dasturlari darsliklar, xususiy metodikalarini tizimining ilmiy asoslarini ishlab chiqarishdir; ko'rishda nuqsoni bo'lgan shaxslarning bilish jarayonlarini rivojlanish, ularni o'qitish va jamiyatga, mehnatga tayyorlash samaradorligini oshirish imkonini beradigan maxsus texnik vositalar yaratishdir; to'laqonli bo'lmagan ko'rishni muhofaza qilish va rivojlantirish bo'yicha gigienik tadbirlar tizimini ishlab chiqarish; ta'lim-tarbiya va kasb tayyorgarligi uchun binolarni loyihalash maxsus maktablarni rivojlantirishni yo'lga qo'yish; ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarni rehabilitatsiya va integratsiyalashni yo'lga qo'yish tashkil etadi; tiflopedagogika zimmasiga qo'yilgan vazifalarni yechishda umumiy, pedagogika, psixologiya, fiziologiya, oftalmolo-giya, maktab gigiyenasi, bolalar nevrologiyasi bilan hamkorlikda bajariladi.

Tiflopedagogika fanining rivojlanish tarixi

Tiflopedagogika fanining rivojlanishi XVII asrlarga G'arbiy Yevropa mamlakatlariga to'g'ri keladi. Ko'zi ojizlar uchun dastlabki o'quv muassasasi tiflopedagogika fani asoschisi fransuz pedagogi V. Gayui tomonidan 1784-yilda Parij shahrida tashkillashtirilgan. XVIII-XIX asrda ko'zi ojizlar uchun bunday maktablar Buyuk Britaniyada, Avstraliyada, Germaniyada va AQSHda tashkil qilingan. Ko'zi ojizlar uchun tashkil qilingan bunday maktablarda o'quvchilar yozuv, o'quv, hisob-kitob, eng oddiy hunarmadchilik va musiqaga o'qitilgan. XIX aar o'rtalarida ko'rlar uchun o'qish va yozishda L. Brayl tomonidan 1829-yilda ishlab chiqilgan relyefli, nuqtaviy shrift varianti tarqaldi. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan shaxslar uchun yaratilgan. Ko'p sonli relyefli va relyefli nuqtaviy alifbodan L. Brayl shrifti o'quv va yozuv uchun sonlarni belgilash va nota belgilari uchun eng samarali

bo'lib chiqdi. Hozirda u ko'zi ojizlar uchun kompyuter texnikasi va kalkula-torlar uchun asosiy kod hisoblanadi. Ko'pchilik xorijiy davlatlarda uning zaminida tez o'quv ishlarini olib berish tashkillashtirilmoqda, chunki L. Brayl shrifti bo'yicha yozish va o'qish sog'lom insonlarning o'qish va yozishdan birmuncha sekinroqdir.

Rossiyada ko'zi ojizlar uchun birinchi maktab 1807-yilda Peterburg shahrida ochilgan. Tiflopedagogikaning rivojlanishi va ko'zi ojizlar ta'limi tizimining Rossiyada tarqalishi K.K.Krot, A.I.Skrebitskiy va boshqalarning nomlari bilan bog'liq. Ko'zi ojizlar maktablarining bitiruvchilari umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 3-4-sinflari va hunarmandchilik tayyorgarligi hajmida ta'lim olingan. Jumladan, A.V. Birilev, A.M. Herbinalardir. Bunga Rossiya Fanlar Akademiyasining muxbir a'zosi, pedagogika fanlari doktori professor B.I. Kovalenko munosib namuna bo'la oladi. Defektologiya tarixiga B.I. Kovalenko yorqin iste'dod sohibi sifatida kirgan. U Smolensk shahridagi ko'rlar maktabida o'qituvchilikdan Leningrad pedagogika institutining tiflopedagogika kafedrasini mudiri vazifasigacha bo'lgan murakkab yo'lni bosib o'tdi. U tomonidan ko'r bolalar uchun avval boshlang'ich, sakkiz yillik, so'ngra o'rta maktablarni tashkillashtirish rejalari ishlab chiqildi. Uning fikrlari va g'oyalari matematikadan rus tili, jismoniy ta'lim, ko'rlar uchun qisqartirilgan yozuv uchun metodik qo'llanmalar aks ettirilgan va bular minglab ko'zi ojiz bolalarning o'qituvchilari va tarbiyachilari uchun kundalik qo'llanma sifatida foydalanilmoqda. Tiflopedagogika tarixiga pedagogika fanlari doktori V.S. Sverlov ham kiritilgan. U 8 yoshda ko'rish qobiliyatini yo'qotdi, ko'rlar maktabida o'qidi. So'ngra Leningrada LDUning geografiya fakultetiga o'qishga kirdi. Kuzatuvchanlik, mantiqiy fikrlash, amaliy qobiliyat kabi xislatlarning majmuasi V.S. Sverlov tomonidan ko'zi ojizlarning atrof olamda idrok etish muammolarini ishlab chiqishga ko'mak berdi, tiflotexnika, ko'rmaslik orqasidan nogironlik nafaqasiga chiqqan kishilarni ish bilan ta'minlash, ko'zi ojizlar maktablari uchun globus va relyef kartalar ishlab chiqishga yordam berdi.

Yuqorida nomlari zikr etilgan rus olimlari yoki xorijiy davlat tiflopedagogika tarixiga salmoqli hissa qo'shgan shaxslar talaygi-nadir. Ularning fan sohasini yuksalishi uchun meros sifatida qoldirgan o'lmas asarlari hozirda tiflopedagoglar, defektologlar uchun oltin qo'llanmalar tariqasida foydalanib kelinmoqda. Vatanimizda tiflopedagogika tarixi 1922-yilga to'g'ri keladi. Dastlab rivojlanishida nuqsoni bo'lganlar uchun mo'ljallangan ushbu maktab, 1929-yilda Yo'ldosh Oxunboboyevning bevosita ishtirokida maktabdagi ko'zi ojiz bolalarni ajratib o'qitish tashkil etiladi. Bugungi kunda mamlaka-timizda 10 ta ushbu tipdagi maktab internatlari faoliyat yuritmoqda.

Ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarning pedagogik tavsifi

Ko'ruv jarayonining buzilishi tug'ma va keyinchalik paydo bo'lishi mumkin. Tug'ma ko'rlik homilaning ona qornidagi vaqtida bo'lgan kasalliklar va shikastlanish oqibatida paydo bo'lishi mumkin yoki ba'zi bir ko'ruv nuqsonining nasldan-naslga irsiy o'tishi natijasida bo'lishi mumkin. Odatda, qiyinchilik paydo bo'lgan ko'rlik ko'ruv organlarining kasallanishi oqibatida to'r parda, shox parda markaziy nerv sistemasining kasalliklari (meningit, miyadagi shish, meningoensefalit) organizmning umumiy kasallanishi oqibatida (qizamiq, gripp) miyaning travmatik shikastlanishi oqibatida paydo bo'lishi mumkin. Ko'ruv analizatorining buzilishlari rivojlanuvchi va turg'un turlari mavjud. Rivojlanadigan ko'ruv nuqsonida patologik jarayonlarning ta'sirida ko'ruv jarayonining doimiy ravishda yomonlashuvi ro'y beradi. Masalan, glaukomada ko'zning ichki bosimi ko'tarilib ketadi va ko'z to'qimalarida o'zgarishlar sodir bo'ladi. Sanitar-gigienik normalarga rioya qilinmaganda (o'quv va yozuvda) ko'zning yaqindan ko'rishi va uzoqdan ko'rishi sodir bo'ladi.

Astigmatizm, katarakta singari kasalliklarni ko'ruv analizatori-ning turg'un nuqsonlariga kiradi. Bunday nuqsonlar ba'zi bir kasalliklar yoki ko'z operatsiyalari oqibatida bo'lishi mumkin. Demak, bolalarda ko'ruv analizatorining buzilishi

homiladorlik vaqtida yoki tug'ilgandan so'ng paydo bo'lishi mumkin. Shuning uchun bolalarda ko'r tug'ulganlar, juda erta ko'rmay qolganlar va 3 yoshdan keyin ko'rmay qolganlar guruhiga ajratish mumkin. Bunday differensiyalash shunga asoslanadiki, bolaning keyingi rivojlanishi kattalar uchun bolaning qaysi yoshdan ko'rmay qolgani juda ahamiyatga ega. Masalan, tug'ma ko'zi ojizlar xotirasida har xil obrazli tasavvurlar umuman bo'lmaydi, lekin keyinchalik ko'rmay qolganlarda obrazli tasavvurlar qandaydir hajmda qisman saqlanadi. Bolaning psixik va jismoniy rivojlanishida ko'rish nuqsonining boshlanish, ya'ni yuzaga kelish muddati muhim ahamiyatga ega. Ko'rmaslik qancha erta boshlangan bo'lsa, ikkilamchi nuqsonlar psixofizik xususiyatlar ko'proq namoyon bo'ladi. Tug'ma ko'zi ojizlarning psixik rivojlanishi sog'lom bolalarga o'xshash bo'ladi, lekin ko'ruv orientirovkasining yo'qligi ko'proq harakatlanish doirasida, turmush tarzida namoyon bo'ladi. Ko'zi ojizlar uchun tovush signallari o'ziga xos mo'ljal o'rnini egallaydi, ko'radigan bolalar uchun ham tovushlar muhim rol o'ynaydi, ammo ko'zi ojizlar uchun tovush signallari mo'ljal olish uchun asosiy faktor hisoblanadi.

Ko'rish qobiliyatining yo'qotilishi bolalarda o'ziga xos xarakter, emotsional iroda doirasida sezgi tajribalarini shakllantiradi. Tug'ma ko'zi ojiz bolalarda oliy bilish jarayonlarining rivojlanishi (qiziquvchanlik, mantiqiy fikrlash, xotira, nutq) normal holatida bo'ladi. Shuning bilan birga sezgi va intellektual funksiyalar o'zaro aloqadorligining buzilishi o'ziga xos fikrlash faoliyatidan mavhum fikrlash faoliyatining rivojlanishi ustunligida namoyon bo'ladi. Kech ko'zi ojiz bo'lgan bolalarni tug'ma ko'zi ojiz bolalardan ajralib turishi ko'ruv jarayonini yo'qotgan vaqtiga bog'liq bo'ladi. Bola ko'rish jarayonini qancha kech yo'qotsa, unda shunchalik ko'proq ko'ruv tasavvurlari bo'ladi va ularni so'z ifodalarida qaytadan tiklash mumkin. Agar ko'ruv xotiralarini rivojlantirilmasa, asta-sekin ko'ruv obrazlarining xotiradan yo'qolib ketishi mumkin. Ko'zi ojiz bolalar yuqori darajada psixofizik rivojlanishga va bolani o'rab turgan dunyoni to'liq bilishga bolada saqlanib qolgan analiz qilish tizimiga suyangan holda barcha imkoniyatlarga egadir.

Maxsus ta'lim sharoitida, eshituv, teri, hid bilish, vibratsion va boshqa psixik jarayonlarning sensor analizatorlari rivojlanishi asoslarini rivojlantirishning o'ziga xos usullari shakllanadi. Natijada idrok etishni kompensatsiyalashni, ya'ni bilim protsessi olib formalarini rivojlantirish imkoniyatlari vujudga keladi.

Zaif ko'ruvchilar hodisalar, predmetlar bilan tanishganda, shuningdek, maydon orientirovkasini olishda va harakatlanganda ularda saqlanib qolgan ko'ruvdan foydalaniladi. Masalan, ko'zi ojizlarda ranglarni idrok etish buzilgan holatda bo'ladi. Keskin ifodalangan yaqindan ko'rishda va uzoqdan ko'rishda ko'zi ojizlar ba'zi bir predmetni ifodalaydigan g'ira-shira belgilarni payqamasdan qolishi mumkin. Maxsus ta'lim erta boshlanganda normal maydon va stereotopik ko'ruv yaxshi rivojlanadi va mukammallashadi, bu ularda kelajakda murakkab fazoviy ko'rgazmalarni idrok etish imkonini beradi. Quyida ko'z kasalliklaridan namunalar keltirilgan.

Zaif ko'ruvchilar orasida ranglarni farqlash funksiyalari buzilgan, ko'ruvning kontrakt sezgirli yetarli bo'lmagan shaxslar ko'p uchraydi, ranglarni idrok eta olmaslik patologiyasining tug'ma formalari ham uchraydi. Ko'zni harakatlantirish funksiyalarining buzilishi narsalarni idrok etish va ularni tasvirlashga ta'sir o'tkazadi, ko'z nigohini ma'lum bir nuqtada ushlab turishga xalaqit beradi, dinamik o'zgarishlarni, chiziqli va shartli kattaliklarni baholashda qiyinchiliklar tug'diradi. Shuning uchun korreksion ishlar hodisalar va predmetlarning kuzatishning maxsus usullaridan foydalanishga yo'naltirilgan bo'lib, u eshituv, ta'm bilish, hid bilishga asoslangan bo'lib, u bolalarda real hayotning murakkab sintetik obrazlarni yaratish imkonini beradi. Zaif ko'ruvchilardagi saqlanib qolgan ko'ruv ularning rivojlanishiga, o'quv, mehnat va ijtimoiy adaptatsiyaga (mosla-shuviga) muhim ahamiyatga ega, shuning uchun uni avaylab-asrash zarur, buning uchun muntazam tashxis qo'yish, ko'z shifokorida davriy ko'riklardan o'tkazish, tiflopedagog va

psixologdan maslahatlar o'tkazish zarur. Ko'zi ojizlar va zaif ko'ruvchilarda ularni o'rab turgan dunyoni idrok etish va bilishda teri orqali bilish muhim ahamiyatga ega.

Ko'zi ojiz, so'qir bolalar ko'r tug'ilgan va ko'r bo'lib qolgan bolalar deb ikki guruhga ajratiladi.

- Birinchi guruhga tug'ilishdan ko'zi ojiz va tug'ilganidan so'ng to uch yoshgacha bodgan davvr ichida ko'rish qobiliyati buzilgan bolalar kiritilsa,
- Ikkinchisiga keyinchalik ko'zi ko'r bo'lib qolgan bolalar kiritiladi

Ko'rish nuqsonlarining eng ko'p tarqalgan shakllaridan biri - refraksiya anomaliyalaridir.

- Ularga yaqin ko'rish. (miopiya)ning turli darajasi, gipermetropiya, uzoqni ko'rish yoki yaqin ko'rish astigmatizmi kiradi.

Nistagmda - ko'zning beixtiyor, ritmik takrorlanuvchi hara- katlari. Ko'zning ofrtiqcha harakatlari natijasida ko'rilayotgan tasvir yoyilib ko'rinadi.

Astigmatizmda- ko'pincha uzoq va yaqindan ko'rishning buzinishi qo'shilib keladi. Shox pardaning shakli buzilishi natijasida nurlar noto'g'ri sindiriladi.

Katarakta - ko'z gavharining loyqalanishi (pomutreniye)

Afaksiya -gavharning yo'qligi

To'r pardaning eng ko'p tarqalgan tug'ma kasalliklariga pigmentli retinit, albinizm, to'r pardaning ko'chishi kiradi.

- Pigmentli retinit-to'r pardadagi tayoqchalar faoliyatining buzilishi.

- Albinizm-to'r pardada pigment yetishmasligi. Natijada kishining ko'zi qizil, sochi va tanasi oq bo'lishi mumkin.

Ko'ruv jarayoni buzilgan shaxslarning har xil faoliyat turlarini muvaffaqiyatli egallash (predmetli, o'yin, mehnat, o'qish) ko'rgazmali qurollar bilan yuqori darajada ta'minlanish va rivojlantirish, fazoviy fikrlash fazoviy mo'ljalga olishni egallash bilan bog'liq. Fazoviy orientirovka fazoda (maydonda) erkin harakatlanishning muhim qismidir.

Ko'rishda nuqsoni bor bolalarni ikki guruhga ajratish mumkin.

1. Ko'zi ojizlar

2. Zaif ko'ruvchilar.

Ko'zi ojizlar ko'ruv o'tkirligiga ko'ra 2 turga bo'linadi:

1. Total ko'rlar. 0 ko'rish o'tkirligi.

2. Qisman ko'zi ojizlar. Ko'rish o'tkirligi 0,05 gacha(yorug'likni sezaigan)

Kelib chiqish sababiga ko'ra:

1. Tug'ma ko'zi ojizlar

2. Ortirilgan ko'zi ojizlar.

Zaif ko'ruvchilar ko'rish o'tkirligiga ko'ra quyidagicha turga bo'linadi:

0,05dan 0,1 gacha (o'qitish Brayl alifbosida tashkil etiladi)

0,1 dan 0,2 gacha

0,2 dan yuqori 0,4 va 0,9 gacha,

Ko'zi ojizlar va zaif ko'ruvchi bolalarda birlamchi nuqsonlar patologiyasi yuzaga keladi: ko'rish o'tkirligi, rang ajratish, ko'rish maydoni, yorug'likni sezish va hokazo.

Xulosa:

Tiflopedagogika — bu ko'r yoki ko'zi ojiz bolalarning intellektual, ijtimoiy va hissiy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan maxsus pedagogika sohasi bo'lib, ularning imkoniyatlarini to'liq ochib berish va jamiyatda munosib o'rin egallashlariga yordam beradi. Ushbu soha nafaqat ta'lim berish, balki bolaga insoniy mehr, sabr, va tushunish bilan yondashishni, har bir bolaning o'ziga xos qobiliyatini qadrlashni o'rgatadi. Tiflopedagogikaning asosiy maqsadi — nogironligi bor bolalar uchun to'laqonli va inkluziv hayotga eshik ochishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1 S.M.Dangalov. Tiflopedagogika tarixi va uning ahamiyati. Toshkent-2010.
- 2 M.U.Xamidova "Maxsus pedagogika"-T.: "Fan va texnologiya", 2018
- 3 <https://arxiv.uz/uz/documents/slaydlar/tibbiyot/ko-rishda-nuqsoni-bo-lgan-bolalar>